

Далекорей А.М.

Ужгородский национальный университет

МОТИВ УМЫШЛЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ПОНЯТИЕ И ЕГО УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Аннотация

В статье рассмотрены важные вопросы, касающиеся мотивов умышленного преступления. Мотив является самостоятельным психологическим признаком субъективной стороны, определенные мотивы влияют на степень тяжести преступления. Мотивы характерны для всех преступлений, которые совершаются с прямым умыслом.

Ключевые слова: законодательство, государство, право, мотив, преступление, процесс.

Dalekorey A.M.

Uzhhorod National University

THE MOTIF OF AN INTENTIONAL CRIME: THE CONCEPT AND ITS CRIMINAL LEGAL DESCRIPTION

Summary

The article deals with important issues related reasons intentional crime. The motive is self-psychological basis of the subjective side, certain motifs influence the severity of the crime. Motifs common to all crimes that are committed with direct intent.

Keywords: legislation, state, law, motif, crime, process.

УДК 343.15

ПРО АКТИВНІСТЬ СУДУ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Котубей І.І.

Національна академія внутрішніх справ

На підставі аналізу чинного законодавства проаналізовано питання пізнавальної активності суду під час дослідження доказів у кримінальному провадженні. З'ясовано, що правила дослідження доказів безпосередньо пов'язані із загальною конструкцією процесуальної форми, типом кримінального процесу. Встановлено, що будь-яка позиція щодо розширення чи звуження пізнавальних повноважень суду в процесі доказування визначається, перш за все, відмінністю в розумінні цілей правосуддя та ролі суду у виконанні загальних завдань кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, дослідження доказів, активність суду, змагальність судового розгляду, відповідність рішення суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 23 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує усно. Значення дослідження доказів для кримінального провадження, обумовленість його результатами характеру та змісту ухвалених судом рішень визначали необхідність дослідження цього питання у спеціальній літературі, у тому числі на рівні дисертаційних досліджень. Новий етап розвитку кримінального процесуального законодавства та практика його застосування знову вимагають приділення уваги з'ясуванню сутності дослідження доказів під час судового розгляду, ролі суду та межам його активності у цьому процесі, дієвості механізмів дослідження доказів, встановлених чинним законодавством, у контексті виконання завдань кримінального провадження загалом і стадії судового розгляду, зокрема.

Безпосередність дослідження показань, речей і документів, закріплена законодавцем на рівні засади кримінального провадження (п. 16 ч. 1 ст. 7 КПК України), зобов'язує суд розглядати та вирішувати питання, що становлять предмет судового розгляду, за присутності сторін на підставі особистого, безпо-

середнього сприйняття доказів. Лише в результаті безпосереднього дослідження доказів з'ясовується їх джерело, перевіряється їх належність, допустимість, достовірність і достатність для формування внутрішнього переконання суддів у наявності чи відсутності обставин, які охоплюються предметом доказування [1, с. 87].

Слід зазначити, що результати вивчення більше 200 вироків, ухвалених судами першої інстанції у різних регіонах України в період 2012-2014 років, засвідчують, з однієї сторони, активність судів у використанні терміну «дослідження доказів» у формулюванні власних рішень, а з іншої – неоднозначність розуміння його змісту. При цьому, за даними судової статистики у 2013 році апеляційними судами судові рішення скасовано щодо 35,7% осіб (у 2012 році – щодо 35,5%) [2]. Протягом 2013 року Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) скасовано і змінено вироків стосовно 1,9 тис. осіб, із яких скасовано стосовно 1,3 тис. осіб або 23,8% загальної кількості перевірених вироків [3].

Частина вироків судів першої інстанції були скасовані або змінені в апеляційному чи касаційному порядку у зв'язку з порушеннями, допущеними

під час дослідження доказів. У результаті такі порушення призводили до невідповідності висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам кримінального провадження.

Викладене засвідчує те, що питання дослідження доказів на центральній стадії кримінального провадження – стадії судового розгляду – залишаються актуальними як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність значної кількості робіт таких учених, як С. І. Вікторський, І. Я. Фойницький, М. С. Строгович, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, О. Ю. Костюченко, О. П. Кучинська, П. А. Лупинська, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. І. Сліпченко, В. О. Попелюшко, Н. Р. Бобечко, Н. В. Кіцен, Ю. М. Мирошниченко, О. Г. Яновська та інших, що присвячені дослідженню як процедури судового розгляду, ухвалення судового рішення, так і апеляційному та касаційному провадженням, ряд питань, пов'язаних із забезпеченням законності, обґрунтованості, вмотивованості та справедливості рішення суду першої інстанції не знайшли свого однозначного вирішення, а після прийняття та набрання чинності чинним КПК України, окремі з них вимагають нового наукового дослідження. Повною мірою це стосується і порядку дослідження доказів під час судового розгляду у суді першої інстанції, меж активності суду у цьому процесі за змагального типу кримінального провадження, ухвалення за його результатами такого судового рішення, яке відповідатиме фактичним обставинам кримінального провадження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Неповнота законодавчого врегулювання, неоднозначність теоретичного формулювання та вирішення окремих проблем порядку дослідження доказів під час судового розгляду у суді першої інстанції, а також подекуди формальний підхід до дослідження доказів у правозастосовній практиці засвідчує необхідність їх наукового аналізу. Зокрема, йдеться про визначення поняття та мети дослідження доказів судом, встановлення місця та ролі учасників судового розгляду під час дослідження доказів за обмеженої активності суду, виявлення особливостей умов здійснення пізнавальної діяльності суду у змагальному кримінальному провадженні та забезпечення за її результатами відповідності висновків суду, викладених у рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження.

Мета статті полягає у формулюванні на основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування висновку щодо меж процесуальної активності суду першої інстанції під час дослідження доказів у змагальному судовому розгляді в аспекті забезпечення відповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Зміна процесуальної форми кримінального провадження, що відбулась з прийняттям чинного КПК України, і виразилась, насамперед, у розмежуванні функцій суду та сторін кримінального провадження, розвитку інституту допустимості доказів, розширенні прав сторони захисту – не могла не вплинути на правила доказування, в тому числі й ті, що встановлюють порядок дослідження доказів під час судового розгляду у суді першої інстанції, визначають обсяг відповідних повноважень, прав і обов'язків учасників судового провадження.

Розглядаючи правила дослідження доказів під час судового розгляду у суді першої інстанції, слід вказати на їх зв'язок із загальною конструкцією процесуальної форми. На тлі тих правил, які у рівній мірі властиві процесу як розшуковому, так і змагальному (зокрема, правила, що встановлюють предмет доказування; правила, що визначають види джерел доказів, тощо), існують правила, що прямо залежать від побудови процесу за певним типом.

Якщо вихідною є концепція кримінального позову, якій відповідає змагальна побудова провадження, то предмет судового розгляду, а відповідно, і межі доказування, визначаються обвинуваченням, принцип сприяння захисту створює основу правової рівності сторін, правила про допустимість доказів стають пріоритетними під час їх оцінки та ін. Якщо ж кримінальне провадження виступає перш за все засобом пошуку та покарання винного, то правила доказування побудовані таким чином, щоб у суду не виникало будь-яких перешкод на шляху до встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Головним критерієм оцінки доказів виступає їх достовірність [4, с. 22-23].

Український кримінальний процес на сучасному етапі розвитку класифікують як континентальний передзмагальний публічно-позовний процес, що поступово скеровується до публічно-змагальної форми з елементами англо-саксонського типу [5, с. 67].

Важливою умовою забезпечення змагальності сторін є нормативно закріплений обов'язок суду, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створювати сторонам умови, необхідні для реалізації їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК України).

Таким чином, з однієї сторони, суд під час судового розгляду повинен вирішувати лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його компетенції. При цьому, активність суду, як прояв його пізнавальної діяльності, повинна бути зведена до мінімуму з огляду на спрямованість законодавчого врегулювання кримінально-процесуальної діяльності від змішаної до змагальної форми кримінального процесу. Саме тому, як стверджує О. Г. Яновська, треба говорити про підвищення активності суду в аспекті здійснення ним загального керівництва кримінальним процесом, у тому числі процесом доказування [5, с. 38].

Водночас, з іншої сторони, виконання обов'язку головування у судовому засіданні, зокрема щодо спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усунення з судового розгляду всього, що не має значення для кримінального провадження (ст. 321 КПК України), а також ухвалення законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого вироку, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження (статті 370, 411 КПК України), стає сумнівним за умови повної пізнавальної пасивності суду.

Загалом статус суду в процесі доказування, на наш погляд, визначається тим компромісом, що встановлений законодавцем між обов'язком суду ухвалювати законні, обґрунтовані, вмотивовані та справедливі рішення, а також необхідністю зберігати чітку межу, що відділяє функцію правосуддя від функцій обвинувачення та захисту.

У зв'язку з цим, виникають питання, якими мають бути дії суду у разі, якщо під час судового розгляду він виявить прогалини у системі доказів? Чи повинен суд вживати заходів до усунення таких прогалин чи він вправі ухвалити вирок, ґрунтуючись на наявних доказах (особливо у випадках,

коли відсутні докази, що встановлюють фактичні обставини, які відповідно до ч. 2 ст. 411 КПК України можуть вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру)?

На перший погляд, у досудовому кримінальному провадженні це питання вирішене доволі однозначно: суд в особі слідчого судді не вживає будь-яких дій щодо встановлення обставин, які лежать в основі клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу, проведення слідчої (розшукової) дії, тощо. Слідчий суддя лише оцінює обґрунтованість такого клопотання і або задовольняє його, або відмовляє в його задоволенні.

Однак, слід зауважити, що з цього правила є і винятки. Так, відповідно до ч. 4 ст. 193 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням сторін або за власною ініціативою має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. Так само під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна (ч. 4 ст. 172 КПК України).

Реалізуючи надані законом повноваження у випадках проведення пізнавальних процесуальних дій під час розгляду клопотання сторони обвинувачення за власною ініціативою, слідчий суддя (суд) тим самим виходить за межі ролі пасивного арбітра.

Під час судового розгляду незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судово провадження не було завершено до його спливу (ч. 3 ст. 331 КПК України).

Покладаючи на суд такі обов'язки, закон разом з тим не містить будь-яких положень щодо мети та безпосередніх підстав прийняття судом відповідних рішень у цих випадках (рішень про скасування, зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою).

Зважаючи на те, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК України), на наш погляд, ч. 3 ст. 331 КПК України потребує корегування.

Вважаємо, що прийняття судом рішення про продовження строку тримання під вартою за власною ініціативою, без клопотання сторони обвинувачення, є допустимим і не суперечить засаді змагальності виключно у випадках, коли воно усуває перешкоди для здійснення правосуддя (наприклад, за наявності достатніх підстав вважати, що, пере-

буваючи на свободі, обвинувачений переховуватиметься від суду або знищить речі чи документи, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, тощо). У таких випадках суд, замінюючи бездіяльність сторони обвинувачення, забезпечує належні умови для судового розгляду кримінального провадження. В усіх інших ситуаціях, у відповідності із змагальною побудовою процесу, суд не повинен брати на себе обов'язок доказування обставин, які обґрунтовують необхідність тримання обвинуваченого під вартою.

Очевидно, що межі активності суду під час доказування у кримінальному провадженні найбільш активно проявляються в стадії судового розгляду.

Аналіз чинного законодавства дозволяє усі дії, що проводяться в межах дослідження доказів під час судового розгляду, умовно розділити на три групи.

До першої групи можна віднести ті процесуальні дії, що можуть проводитись як за клопотанням сторін, так і за ініціативою суду (наприклад, проведення експертизи). Другу групу утворюють процесуальні дії, що можуть проводитись тільки за клопотанням сторін (наприклад, дача доручення органу досудового розслідування проведення певних слідчих (розшукових) дій). До третьої групи слід віднести ті процесуальні дії, відносно ініціатора проведення яких закон не містить прямих вказівок (наприклад, пред'явлення для впізнання, дослідження речових доказів). Таке положення приводить до висновку, що ці дії можуть бути проведені як за ініціативою суду, так і за клопотанням сторін.

Отже, незважаючи на певні зрушення в питанні обмеження процесуальної пізнавальної активності суду, законодавець не позбавив суд повною мірою відповідних повноважень.

У цьому аспекті слід погодитись з В. Я. Корсуном у тому, що позиція, відповідно до якої суд розглядається не як суб'єкт правовідносин, а як певний абстрактний орган, що покликаний лише констатувати певні юридичні факти за сукупністю формально наявних ознак, без з'ясування їх сутності, умов і причин виникнення, видається не зовсім правильною. По суті, за такого підходу суду надається можливість правового арбітражу без належного дослідження та оцінки явищ і подій. Навряд чи можна і необхідно погоджуватись зі зниженням публічної ролі суду і його перетворенням на пасивного рефері сторін [6, с. 8].

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Виключення суду з числа суб'єктів збирання доказів (ст. 93 КПК України) може призвести до висновку про пасивну роль суду в процесі доказування. Адже докази, одержані за ініціативою суду, «ляжуть на ваги» або обвинувачення, або захисту. Однак усі судові рішення мають бути законними, обґрунтованими, вмотивованими та справедливими, такими, що відповідають фактичним обставинам кримінального провадження та ухваленими на підставі доказів, досліджених у судовому засіданні. Ці та інші положення закону спонукають суд проявляти активність у встановленні певних обставин. Така регламентація статусу суду в процесі доказування не дає відповіді на питання про адекватність його повноважень тим завданням, які стоять перед ним. Будь-яка позиція щодо розширення чи звуження пізнавальних повноважень суду в процесі доказування визначається, перш за все, відмінністю в розумінні цілей правосуддя та їх ієрархії, що в свою чергу вимагає подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим за 2013 рік // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html
3. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2013 році // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html
4. Михайловская И. Б. Настольная книга судьи по доказыванию в уголовном процессе / И. Б. Михайловская. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 192 с.
5. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія / О. Г. Яновська. – К.: Прецедент, 2011. – 303 с.
6. Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування / В. Я. Корсун : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. – К., 2011. – 16 с.

Котубей И.И.

Национальная академия внутренних дел

**ОБ АКТИВНОСТИ СУДА В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ
В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ****Аннотация**

На основе анализа действующего законодательства проанализированы вопросы познавательной активности суда в процессе исследования доказательств в уголовном производстве. Определено, что правила исследования доказательств непосредственно связаны с общей конструкцией процессуальной формы, типом уголовного процесса. Установлено, что любая позиция о расширении либо ограничении познавательных полномочий суда в процессе доказывания определяется, прежде всего, отличиями в понимании целей правосудия и роли суда в выполнении общих задач уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное производство, исследование доказательств, активность суда, состязательность судебного рассмотрения, соответствие решения суда первой инстанции фактическим обстоятельствам уголовного производства.

Kotubey I.I.

National Academy of Internal Affairs

**ABOUT ACTIVITY OF COURT IN THE COURSE OF RESEARCH OF PROOFS
IN CRIMINAL PROCEEDINGS****Summary**

On the basis of the analysis of the current legislation questions of informative activity of court in the course of research of proofs in criminal proceedings are analysed. It is defined that rules of research of proofs are directly connected with the general design of a procedural form, type of criminal trial. It is established that any position about expansion or restriction of informative powers of court in the course of proof is defined, first of all, by differences in understanding of the purposes of justice and a court role in performance of the general problems of criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, research of proofs, activity of court, competitiveness of judicial review, compliance of a judgment of the first instance to the actual circumstances of criminal proceedings.